

УДК 334.012.23

СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Турчак В.В.

Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

В статті досліджено сучасний стан малого бізнесу в Україні з урахуванням змін в законодавчій сфері. Визначено проблеми та пріоритетні напрямки його розвитку.

Ключові слова: малий бізнес, мікропідприємництво, спрощена система оподаткування, єдиний соціальний внесок, соціальна відповідальність.

Постановка проблеми. У ринкових умовах господарювання структуроутворюючу роль відіграє мале підприємство. Це пов'язано, в першу чергу, з історичними аспектами становлення ринкової економіки, де дрібнотоварне виробництво було первинною формою господарювання. Сьогодні економіка розвинених країн базується на малому та середньому бізнесі. Зокрема, їх частка у ВВП багатьох європейських країн перевищує 50% (Італія – 70%, Німеччина – 60%, Франція – 52%), в Польщі – 47% ВВП, а в Росії та Білорусі – 22% та 23% відповідно. В Україні мале підприємство знаходиться лише на етапі становлення (12-14% ВВП) та потребує значної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин проблеми. Проблеми розвитку малого підприємства в Україні присвятили свої праці багато вчених. Серед них: З.С. Варналій, А.М. Виноградська, О.В. Ганенко, Я.А. Жаліло, Н.С. Назаренко, Н.С. Поповенко, О.М. Ткачук, В.І. Шпак та інші. Проте низка проблем, що існують і досі не вирішені у сфері малого підприємства, свідчать про актуальність та необхідність досліджень в цьому напрямку. Потребують подальшої розробки пріоритетні напрямки розвитку малого бізнесу, що базуються на впровадженні соціальної відповідальності.

Метою статті є дослідження сучасного стану малого підприємства та обґрунтування шляхів його подальшого розвитку з використанням провідного досвіду розвинених країн.

Виклад основного матеріалу. Зміни в законодавчій сфері України визначили

новий формат малого та середнього бізнесу. Такий крок пов'язаний, в першу чергу, з необхідністю уніфікації вітчизняного та європейського законодавства. Так, суб'єктами малого підприємства виступають фізичні особи – підприємці та юридичні особи, у яких середня кількість працівників за рік не перевищує 50 осіб, а обсяг річного доходу не перевищує суму, еквівалентну 10 млн. євро. Суб'єкти господарювання – юридичні особи, що мають середню кількість працівників за рік більше 250 осіб та обсяг річного доходу перевищує суму, еквівалентну 50 млн. євро, відносяться до великого бізнесу. Інші суб'єкти господарювання відносяться до середнього бізнесу [1]. Отже, як і в країнах ЄС, обсяг річного доходу в середньому бізнесі – до 50 млн. євро.

Нововведенням стало виділення мікропідприємства (в межах малого бізнесу), суб'єктами якого можуть бути фізичні особи – підприємці та юридичні особи, у яких середня кількість працівників за рік не перевищує 10 осіб, а обсяг річного доходу не перевищує суму, еквівалентну 2 млн. євро.

Незважаючи на законодавчі зміни, розвиток малого та середнього бізнесу в Україні та ЄС має суттєві відмінності. В першу чергу, це пов'язано з регулюючою роллю держави.

У розвиненому демократичному світі мале підприємство розглядається переважно як суб'єкт, що забезпечує становлення і розвиток демократії та водночас спрямований на вирішення соціальної політики зайнятості.

Малий та середній бізнес (SME) в ЄС розглядається як єдиний конгломерат, в

якому високу концентрацію робочої сили забезпечує малий бізнес, а значну частку ВВП країни – середній. Державна підтримка при цьому є нероздільною для підприємництва цих форматів [2, с.5].

В Україні малий бізнес розглядається державними органами влади лише з позицій поповнення державного бюджету. Зрозуміло, що тут мале підприємство відіграє не таку суттєву роль. Проте його значення полягає зовсім в іншому [3, с.126]:

- вирішенні проблеми зайнятості населення, в тому числі за рахунок самозайнятості підприємців, створенні нових робочих місць. В розвинених країнах на малий бізнес припадає до 50% всіх зайнятих та до 70-80% нових робочих місць;

- наданні гнучкості економіці шляхом оперативного реагування на зміни кон'юнктури ринку;

- формуванні конкурентного середовища, в тому числі за рахунок обмеження можливостей та ліквідації монополій, стимулювання виробництва тих товарів та послуг, яких потребує споживач;

- визначенні темпів економічного зростання шляхом прискорення реалізації новітніх технічних і комерційних ідей, випуску наукоємної продукції. У США на сектор малого бізнесу припадає близько 50% науково-технічних розробок;

- формуванні середнього класу суспільства, послабленні тенденцій до соціальної диференціації, пом'якшенні соціальної напруги і демократизації ринкових відносин.

Слід відзначити, що дієвість малого бізнесу залежить від ефективності системи оподаткування.

Практика розвинених країн свідчить про суттєві зрушення в цьому напрямку. Так, в США річний дохід до 25 тис. дол. не оподатковується. У Франції на дохід до 300 тис. євро податку немає. До 7630 тис. євро діє фіксований податок: біля 1300 євро з доходу до 750 тис. євро; біля 2000 євро з доходу до 1500 тис. євро; 3750 євро з доходу 7630 тис. євро. У Нідерландах для фізичних осіб-підприємців єдиний податок включає прибутковий податок і соціальне страхування [2].

Головним підтримуючим засобом з боку держави для малого підприємни-

цтва є спрощена система оподаткування, обліку та звітності, яка діє з 1998 року. Згідно з останніми змінами підприємців-платників єдиного податку поділено на шість груп в залежності від доходів та кількості найманих працівників [4]:

перша група – фізичні особи – підприємці, які не використовують працю найманих осіб, здійснюють виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках або провадять господарську діяльність з надання побутових послуг населенню, і обсяг доходів яких протягом календарного року не перевищує 150 тис. грн. (ставка податку 1-10% мінімальної зарплати);

друга група – фізичні особи – підприємці, які здійснюють господарську діяльність з надання послуг, у тому числі побутових, населенню та платникам єдиного податку, займаються виробництвом, продажем товарів, діяльністю у сфері ресторанного бізнесу. Не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно не перевищує 10 осіб; обсяг доходу не перевищує 1 млн. грн. (ставка податку 2-20% мінімальної зарплати);

третья група – фізичні особи – підприємці, які протягом календарного року не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно не перевищує 20 осіб; обсяг доходу не перевищує 3 млн. грн. (ставка податку 3% доходу для платників ПДВ, 5% доходу – у разі включення ПДВ до складу єдиного податку);

четверта група – юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми, які протягом календарного року відповідають сукупності таких критеріїв: середня кількість працівників не перевищує 50 осіб; обсяг доходу не перевищує 5 млн. грн. (ставка податку 3% доходу для платників ПДВ, 5% доходу – у разі включення ПДВ до складу єдиного податку);

п'ята група – фізичні особи – підприємці, які протягом календарного року не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно не перевищує 20 осіб; обсяг доходу не перевищує

20 млн. грн. (ставка податку 5% доходу у разі сплати ПДВ; 7% доходу, у разі включення ПДВ до єдиного податку);

шоста група – юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми, які протягом календарного року відповідають сукупності таких критеріїв: середня кількість працівників не перевищує 50 осіб; обсяг доходу не перевищує 20 млн. грн. (ставка податку 5% доходу у разі сплати ПДВ; 7% доходу, у разі включення ПДВ до єдиного податку).

У 2012 році було прийнято новий закон «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [1]. Згідно з цим законом державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу.

На регіональному рівні також здійснюється низка заходів щодо підтримки малого бізнесу. Так, в місцевих бюджетах всіх 27 регіонів було передбачено кошти на фінансування заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва. На виконання програмних заходів у 2012 р. відповідними рішеннями рад в бюджетах АР Крим, областей, міст Києва та Севастополя затверджено використання коштів у загальному обсязі 30,7 млн. грн. Проте профінансовано реалізацію заходів регіональних програм на загальну суму 14,9 млн. грн. Необхідно відмітити значну диспропорцію в обсягах фактичного фінансування заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва, яка спостерігається в окремих регіонах [5].

Кошти обласних бюджетів спрямовувалися на компенсацію відсотків за банківськими кредитами; фінансування бізнес-проектів на поворотній основі, пільгове кредитування; створення нових об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва та поповнення статутного та оборотного фондів вже існуючих

об'єктів; навчально-методичну роботу; виставкові заходи, видання інформаційних бюлетенів, проспектів, довідників, навчання та перепідготовку незайнятого населення з орієнтацією на зайняття підприємницькою діяльністю тощо. Більшість коштів спрямовувалися на фінансування бізнес-проектів на поворотній основі, пільгове кредитування – 31%; компенсацію відсотків за банківськими кредитами – 27,9%.

Реалізовувалися заходи щодо подальшого реформування дозвільної системи, які дозволили суттєво спростити механізм надання суб'єктам господарювання документів дозвільного характеру. На офіційних веб-сайтах облдержадміністрацій постійно розміщується та оновлюється актуальна інформація з питань підприємництва.

В регіонах функціонують телефонні мережі «Гарячих ліній» та консультаційні пункти. Проводиться робота щодо залучення суб'єктів малого підприємництва до участі у виконанні державних регіональних замовлень. Підприємницькі структури приймали участь в конкурсах (тендерах) по закупівлі товарів на виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг для потреб регіону. У Вінницькій області в 2012 р. залучено до участі у тендерах на закупівлю товарів і послуг за рахунок державних коштів та заключені угоди із 223 суб'єктами малого підприємництва на загальну суму 94,0 млн. грн.

Поступово зростає інфраструктурна підтримка малого підприємництва. Станом на 01.01.2013 р. в регіонах України діють 531 бізнес-центр, 76 бізнес-інкубаторів, 46 технопарків, 535 лізингових центрів, 3964 небанківські фінансово-кредитні установи, 242 фонди підтримки підприємництва (з яких 27 створені за участю Українського фонду підтримки підприємництва), 3031 інвестиційних та інноваційних фондів і компаній, 3902 інформаційно-консультаційні установи [5].

Одним із основних важелів у вирішенні проблем зайнятості населення, створення нових робочих місць є успішний розвиток підприємництва регіону, зокрема малого та середнього бізнесу. Діяльність у цьому напрямі ґрунтується як на співпраці з діючими суб'єктами підпри-

емницької діяльності, так і орієнтації незайнятого населення на самозайнятість та започаткування власної справи.

Так, у Вінницькій області у 2012 році обласною службою зайнятості було організовано професійне навчання 876 безробітних за професіями, що сприяють розвитку підприємницької діяльності. Крім того, направлено на підвищення кваліфікації за навчальною програмою «Основи економіки (підприємницька діяльність)» 286 безробітних. Біля 97% осіб, які набули професії, що сприяють розвитку підприємницької діяльності, вже працевлаштовані, з них біля 300 осіб відкрили власну справу.

Проте малий бізнес не позбавлений суттєвих проблем. Якщо протягом 2000-2009 років кількість малих підприємств (юридичних осіб і фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності) у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення збільшилася на 70,5%, то лише за 2010-2011 роки у малому бізнесі було втрачено 1,5 млн. робочих місць (переважно через припинення діяльності фізичних осіб-підприємців). Проведений аналіз причин такої ситуації Інститутом власності і свободи і представлений у «Зеленій книзі малого бізнесу України – 2012» свідчить про наступне. Найбільш проблемними є чотири напрями, які є пріоритетними саме для малого підприємництва. Два з них є визначеним пріоритетом на підставі опитування об'єднань підприємців: місце і значення спрощеної системи оподаткування для розвитку малого бізнесу в Україні, пенсійне страхування для малого бізнесу в Україні. Два інші пріоритетні напрями було визначено експертами як такі, що впливатимуть на розвиток малого бізнесу в найближчому майбутньому. Це – саморегулювання і передача до підприємницьких об'єднань окремих державних функцій, участь суб'єктів малого бізнесу в державних закупівлях [2, с.8-14].

Спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого бізнесу започатковано Указом Президента України ще 1998 року. З того часу не було і року, щоб не виникало спроб з боку державної влади змінити або зовсім скасувати спрощену систему (в цілому чи істотну частку). Кожного разу ці спроби закінчувались протистоянням

підприємців і влади, які іноді виливались у масові акції прямої дії та громадської непокори.

Умови, в яких знаходиться мале підприємництво на загальній системі оподаткування в Україні, є одними з найгірших у світі. Так, за рейтингом Doing Business – 2012 Україна посідає 181 місце за рівнем оподаткування.

Спрощена система оподаткування є необхідною частиною державної політики розвитку малого підприємництва. Вона має відповідати принципам простоти визначення бази оподаткування та розміру податкового зобов'язання, мінімізації облікових процедур до рівня, доступного пересічному громадянину із загальною середньою освітою. Важливою вимогою є стабільність спрощеної системи оподаткування протягом довгого часу.

Сьогодні розмір єдиного соціального внеску для платників єдиного податку становить 34,7%. При такому підході для малого бізнесу вартість робочої сили у структурі валових витрат сягає 40-60%. Водночас розмір єдиного соціального внеску дає самозайнятим підприємцям можливість отримати лише мінімальну соціальну пенсію, що забезпечує життя на грані виживання.

Розмір єдиного соціального внеску має бути зменшений для всіх суб'єктів господарювання. Треба визначити компенсатори, за рахунок яких буде можливим утримання пенсіонерів сьогодні, і негайно переходити до запровадження II рівня пенсійної системи – накопичувального пенсійного страхування для майбутніх пенсіонерів.

Окреме рішення слід прийняти щодо самозайнятих підприємців для забезпечення їхніх майбутніх пенсій та збереження їхньої зайнятості. Можливим варіантом є звільнення їх від обов'язкової сплати пенсійного внеску до солідарної системи пенсійного страхування за умови обов'язкової участі у накопичувальній системі пенсійного страхування.

Щодо участі малого бізнесу в державних закупівлях, то тут необхідним є забезпечення конкурентності та прозорості у здійсненні державних закупівель, а також реальних механізмів громадського контролю за їх здійсненням.

Перспективним є напрям поєднання

державного регулювання із саморегулюванням на окремих ринках з відповідним скороченням і здешевленням державного регулювання.

В Україні, незважаючи на спроби спростити дозвільну систему, залишилося 58 ліцензій і 227 дозволів.

У Європейському співтоваристві ця кількість майже в 10 разів менша: 6 видів ліцензій та 30 видів дозволів. Потрібно встановлювати контроль за дотриманням стандартів якості протягом всієї діяльності підприємця, а не в момент видачі ліцензії або дозволу, коли підприємець ще і не почав свою роботу по суті.

Проблем додає і банківська система, яка вкрай неохоче забезпечує малий і середній бізнес кредитними ресурсами. Причин цьому декілька: відсутність застави, надто малий розмір позики і на короткий термін, значний ризик, і незначний прибуток в абсолютному вираженні в порівнянні з кредитуванням серйозних позичальників. Таким чином, самі по собі малі підприємства не є сьогодні привабливими клієнтами для банків. На ряду з цим, ставки кредитних ресурсів, які діють на ринках, занадто високі для малих підприємств, що робить банківські кредити недоступними для цього сектора економіки. Тому в ситуації, що склалася, в довгостроковій перспективі за умови достатніх бюджетних коштів державні позики повинні стати реальним джерелом формування фінансових ресурсів малого підприємництва.

У розвинених країнах сьогодні відбувається стимулювання малого та середнього бізнесу вже не за рахунок оподаткування, а кредитування (в т.ч. і податкового). Отже, здійснити фінансову підтримку підприємцям-початківцям можна і шляхом надання їм податкових пільг.

Незважаючи на вагомі переваги малого підприємництва, цей сектор економіки найбільш вразливий до змін у соціально-економічному та політичному житті суспільства. Сьогодні Україна практично не використовує потенціал дозволених в рамках СОТ інструментів стимулювання вітчизняного товаровиробника, що також створює резерви для подальшого стимулювання малого та середнього підприємництва [2].

Приєднання України до стандарту ISO 26000:2010 "Керівництво по соціальній відповідальності" є вагомим кроком в напрямку забезпечення сталого розвитку суспільства і формування пріоритетів розвитку малого і середнього підприємництва. Проте виконання Україною міжнародних зобов'язань в цій сфері знаходиться на низькому рівні [6, с.53].

Соціальна відповідальність підприємницької діяльності стосується багатьох сфер і надає низку переваг підприємцям, що її застосовують. Зокрема це виробництво якісної продукції (послуг); охорона навколишнього середовища шляхом впровадження ресурсо-, енергозберігаючих технологій, зменшення шкідливих викидів, впровадження спеціальних програм щодо захисту довкілля; створення належних умов та оплати праці, інвестиції в розвиток людського капіталу; побудова стосунків із зацікавленими сторонами на основі чесності, відкритості; впровадження етичних норм та цінностей [6, с.54-55].

Соціально відповідальна поведінка є проявом високої ділової культури у підприємстві. Проте сьогодні бізнескультура вітчизняного підприємництва знаходиться на етапі становлення. Формування моральних принципів, етичних норм та ділової культури носить локальний характер. Вони притаманні окремим корпораціям, компаніям, неформальним групам. По суті, етичні та культурні принципи в підприємницьку діяльність в Україні вносять зарубіжні корпорації, підприємства з іноземним капіталом.

Набутий власний досвід етичного поведіння у бізнесі було втрачено у радянський період. Загальновідомий шлях «із варяг у греки» підніс представників купецтва, в колах якого цінувалися солідарність і вірність «купецькому слову». Для іноземних підприємців слово російського партнера мало більше значення, ніж підписана угода. Службовці дуже дорожили роботою, йдучи з неї тільки при намірі розпочати власну справу. Фірми, де через погане поведіння службовці часто змінювалися, не користувалися повагою в суспільстві; їх презирливо називали «прохідними дворами». Усне звинувачення в нечесності викликало припинення ділових відносин, звільнення з посади [7, с.112].

Висновки та пропозиції. Таким чином, для ефективного розвитку малого підприємництва в Україні необхідно створити механізм ефективної взаємодії між державою та підприємницьким сектором. Його відсутність засвідчується тим, що малі підприємства ще не відіграють вагомій ролі в економіці України. Проте позитивні зрушення, які сьогодні

відбуваються в напрямку підтримки малого та середнього бізнесу, надають перспективи для їх подальшого розвитку. Необхідним є впровадження соціальної відповідальності у практику вітчизняного малого підприємництва як важливий пріоритет його розвитку на основі поєднання світового досвіду та власних принципів ділової культури.

Список літератури:

1. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – №3. – С.23.
2. Зелена книга малого бізнесу України – 2012 / Д.В. Ляпін, В.І. Дубровський, О.М. Піщуліна, О.П. Продан. – К.: Інститут власності і свободи, 2012. – 124 с.
3. Поповенко Н.С. Державна підтримка розвитку малого бізнесу в Україні / Н.С. Поповенко, О.В. Ганенко // ЕКОНОМІКА: реалії часу. – 2012. – №1(2). – С.126-132
4. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 із змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T102755.html#9785
5. Узагальнений звіт про стан виконання регіональних програм розвитку малого підприємництва в Україні у 2012 році / Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkpr.gov.ua/info/1101>
6. Турчак В.В. Соціальна відповідальність у підприємницькій діяльності України: проблеми та перспективи // Інноваційна економіка. – 2013. – №1. – С.52-56
7. Ткачук О.М., Турчак В.В. Становлення та розвиток бізнес-культури підприємницької діяльності в Україні // Соціальна економіка. – 2012. – №2-3. – С.110-115

Турчак В.В.

Винницький торгово-економічний інститут

Київського національного торгово-економічного університета

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА В УКРАИНЕ

Резюме

В статье исследовано современное состояние малого бизнеса в Украине с учетом изменений в законодательной сфере. Определены проблемы и приоритетные направления его развития.

Ключевые слова: малый бизнес, микропредпринимательство, упрощенная система налогообложения, единый социальный взнос, социальная ответственность.

Turchak V.V.

Vinnitsa Institute of Trade and Economics KNTEU

THE CURRENT STATE, PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF SMALL BUSINESS IN UKRAINE

Summary

The current state of small business in Ukraine with last changes in the legislation is considered in the article. The problems and priorities of its development are defined.

Key words: small business, microbusiness, simplified system of taxation, a single social contribution, social responsibility.